

SCHWARCZENBERGER HANNA

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása

A fiatalkorúak bűnözése igen régóta foglalkoztatja a bűnügyi tudományok művelőit. Egy olyan összetett, több tényező által meghatározott jelenségről van szó, amely problémát jelent minden korban és társadalomban. A jogalkotók már a XVIII. század végén felismerték az életkor és a bűnözés közötti összefüggést, valamint e speciális elkövetői kategória eltérő kezelésének indokoltságát, a XX. század elején pedig kialakultak a fiatalkorúakra vonatkozó különleges anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási szabályok, amelyek a jelenhez közelítve egyre több garanciával egészültek ki. Általános jellemzőit tekintve elmondható, hogy a felnőttekéhez képest enyhébb rendelkezések az irányadók, a szankciók elsődleges célja a nevelés és a megelőzés, nem pedig a megtorlás. Kérdés azonban, hogy a fiatalkori bűnözés visszaszorításához elegendő-e új büntetőjogi szabályokat alkotni, hiszen a kriminalitás alakulásában számos tényező szerepet játszik.

Sokat hangoztatott felfogás, hogy a fiatalkori devianciák jelentik a felnőttkori bűnözés lehetséges utánpótlását. A tanulmány első felében ezért a fiatalkori bűnözés (mint a deviancia egy megnyilvánulási formája) kriminológiai, szociológiai és pszichológiai aspektusait vizsgálom, ezt követi a hatályos szabályozás bemutatása. A tanulmányt összegzés és reformjavaslatok zárják.

A fiatalkori bűnözés hazai tendenciái napjainkban

A fiatalkori bűnözés az össz-bűnözés része, egy minden korban és kultúrában előforduló jelenség, terjedelme azonban az elmúlt évtizedekben rohamosan növekedett. Szinte mindennap hallani fiatalok által elkövetett, sokszor büntetőjogi tényállást is megvalósító cselekményekről. Mi indokolja a megkülönböztetett figyelmet? Miért választja egy fiatal a deviáns utat, ha tudja, hogy az egyrészt a társadalom rosszallását váltja ki, másrészt meghatározott feltételek fennállása esetén büntetőjogi következményekhez is vezethet? Mekkora a fiatalkori bűnözés aránya? Valóban annyira súlyos a helyzet, mint amiről nap nap után értesülhetünk a médiából? Milyen megelőzési, illetve utógondozási lehetőségek állnak rendelkezésre? Ezekre a kérdésekre igyekszik választ adni a fejezet.

*A fiatalkorú fogalma,
a megkülönböztetett figyelem szociológiai indokai*

Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) 107. § (1) bekezdése szerint fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem. Rájuk eltérő, a felnőttekéhez képest enyhébb büntető anyagi és eljárásjogi szabályok vonatkoznak, az intézkedések elsődleges célja a nevelés és a megelőzés. A kedvezőbb elbánásnak több indoka is van. A fiatalkor egy olyan, speciális biológiai és pszichológiai jellemzőkben bővelkedő időszak, amelyben számos fizikai, érzelmi és morális változás zajlik le. Ezek következtében a fiatal sokkal könnyebben befolyásolható, de nemcsak a rossz, hanem a jó irányba is, így esetükben kedvezőbb a megelőzés lehetősége. Náluk még nem ment végbe a teljes szocializációs folyamat, személyiségük ekkor van kialakulóban, kiemelkedő a kortárs csoportok jelentősége. A negatív családi vagy társadalmi tendenciákra csekély befolyásuk van, nehezen tudják feldolgozni a felnőtté válás folyamatával együtt járó nehézségeket. A kiemelt figyelem azért is fontos, mert a fiatalkori bűnözés jelenti a felnőtt bűnözés lehetséges utánpótlását, a felnőtt társadalom szocializációs hiányosságait jelzi.¹

A fiatalkori bűnözés okai

Az ember személyiségének fejlődése bár egységes folyamat, mégis minőségileg különböző szakaszokra tagolódik. A személyiségfejlődés ilyen sajátos szakasza a fiatalkor, az a 12 és 14, valamint a 18 és 20 éves kor közötti időszak, amely a gyermek- és felnőttkor közötti átmenetet, a felnőtté válás szakaszát foglalja magában. Kétségtelen, hogy a fiatalkor kezdete egybeesik a nemi éréssel, egy olyan jelentős biológiai változással, amely erősen kihat a fiatal magatartására. Az azonban, hogy ezek az új érzések és indulatok milyen célokban és törekvésekben nyilvánulnak meg, mindenekelőtt a fiatalkorú tudati állapotától, a korábbi és a jelenlegi életkörülményeitől, neveltetésétől és a látott, tapasztalt magatartásmintáktól függ. A fiatalkorúnak a társadalomba való beilleszkedése, a társadalomhoz való viszonya az életmódjától, a nevelésétől és a képzésétől függ. A fiatalkorú, aki fejlődésének minden egyes szakaszában, otthon és az iskolában egyaránt a társadalmi követelményekhez igazodó

¹ Rosta Andrea: A deviáns viselkedés szociológiája. Loisir Könyvkiadó, Budapest–Piliscsaba, 2007, 242. o.

nevelésben és képzésben részesül, szükségleteit törvényes úton is ki tudja elégíteni, képes saját cselekményét társadalmi szempontból értékelni, felismerni annak jó vagy rossz oldalát, hasznos vagy káros következményeit, és ehhez igazítani a magatartását. Másik oldalról nézve viszont az a fiatalkorú, akinek nevelését, illetve képzését elhanyagolták, vagy éppen a társadalmi érdekekkel ellentétes nevelésben részesült, aki a szükségleteit társaihoz hasonló módon nem tudja kielégíteni, adott feltételek megléte esetén könnyen szembekerülhet a társadalmi együttélés szabályaival, megsértheti a hatályos törvényeket. A fiatalkori bűnözés objektív okait és feltételeit tehát a fejlődését meghatározó körülményekben kell keresni: a családban, az iskolában, a szociális helyzetben, a kortárs csoportok befolyásában, a különféle társadalmi problémákban és a média szerepében.

A családnak, mint elsődleges szocializációs színtérnek, kiemelt szerepe van a fiatalok bűnöző magatartásának kialakulásában. Ez az a közeg, amelyben a gyermekek elsajátítják a különféle szocializációs mintákat, értékrendeket, amelyek alapján élni fogják az életüket, és amelyeket ők maguk is továbbadnak a gyermekeiknek. A család nem megfelelő működése esetén a fiatalnál szocializációs zavarok léphetnek fel, amelyek valószínűsítik a deviáns magatartások kialakulását.² A rendezetlen családi életkörülmények, a sok konfliktus, a szülők devianciái mind hozzájárulnak a bűnözővé válás folyamatához. Problémát jelent a szülők ridegsége, érzelmi elutasítása, közömbös viszonyulása gyermekükhöz, a nevelési ismeretek hiánya vagy a következetlen, eltérő módszereket alkalmazó nevelés, valamint a túl szigorú vagy túl engedékeny családi légkör. A bántalmazás, a terror és az elhanyagoló környezet ugyancsak jelentős indikátor.³

A következő fontos szocializációs színtér a fiatal életében az iskola, ami nem választható el a családtól, hiszen az otthonról hozottak jelentősen befolyásolják az iskolai teljesítményt és viselkedést. Az iskola a szocializáció másodlagos helyszíne, így fontos szerepet játszik a társadalomba való beilleszkedés folyamatában. Ha a fiatal az iskolában negatív tapasztalatokat szerez és ezek kezeléséhez nincsenek vagy csak helytelen eszközök vannak, az a közösséggel szembeni negatív érzelmek kiváltásához, egyfajta közösségellenesség kialakulásához vagy további erősödéséhez vezethet. Az eredmények sikertelensége esetén frusztráció lép fel, és ha ez hibás tanári magatartásokkal és kö-

² Ambrus Zoltán: A deviancia szociológiája. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2008, 107. o.

³ Csemáné Váradi Erika: Helyzetkép Magyarországon és a világban: kiskorú elkövetők és áldozatok. In: Borbíró Andrea – Kerezi Klára: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2009, 259. o.

vetkezetlenséggel párosul, arra sarkallhatja a fiatalt, hogy az iskolát otthagya más (tipikusan bűnöző) „karrierlehetőségek” után nézzen, vagy egyszerűen csak célok nélkül az utcán lézengve töltse idejét.⁴ Az iskolai végzettség, illetve annak hiánya is fontos a fiatalkori bűnözés okainak vizsgálatánál, mivel meghatározza a fiatal jövőbeni esélyeit a továbbtanulásra, a későbbiekben pedig az érdeklődési körének és szellemi képességeinek megfelelő munka végzésére.

A jövedelmi viszonyok vizsgálatai alapján elmondható, hogy a fiatalkorú bűnözők igen jelentős része átlagon aluli jövedelmű családokból kerül ki. A rosszabb egzisztenciális helyzettel rendszerint együtt járnak a kevésbé kulturált életviszonyok, valamint a kielégítetlen jogos szükségletek, amelyek káros hatással lehetnek a fiatal fejlődésére. További összefüggés figyelhető meg a sokgyermekes családok és a fiatalkori bűnözés között, hiszen a sok gyermek egyrészt nevelési problémát, másrészt pedig anyagi gondokat is okozhat.⁵

A baráti kapcsolatok során kialakuló szerepek is jelentős hatással vannak a fiatalok viselkedésére. Ebben a korban természetes a felnőtt társadalom normáival való szembehelyezkedés, a fiatalok sokkal jobban befolyásolhatók, és felügyelet nélkül még az egyébként jó magaviseletűek is könnyen bűnöző szubkulturák tagjaivá válhatnak.⁶ Ha a fiatal nem kötődik a családjához és az iskolában sem találja meg a helyét, máshol fogja keresni az emberi kapcsolatokat. Az ilyen fiatal számára igen fontosak a szubkulturális csoport előnyei: elfogadást, támaszt, szolidaritást, emberi közelséget, érzelmi kapcsolódási pontokat, méltánylást nyújt számára. A szubkulturális csoport megtanítja a fiatalt egy alternatív életmódra: mit, miért, hogyan lehet és kell tenni a többségi társadalom által elfogadott értékrend és normarendszer szerint. Ha azonban ez éppen egy deviáns szubkultúra, jó esély van rá, hogy maga is bűnözővé válik, mivel a csoportban csak így tud érvényesülni, csak így fogja őt a közösség többi tagja elfogadni.⁷

A társadalmi problémák, az értékválság szerepe ismert a felnőttkori bűnelkövetés indikátorai között.⁸ Nincs ez máshogy a fiatalok esetében sem, csak

⁴ Rosta Andrea: i. m. 216. o.

⁵ Ambrus Zoltán: i. m. 107. o.

⁶ A szubkultúra a domináns kultúrától eltérő és/vagy abba ütköző, önálló érték- és normarendszerrel bíró alkultúra. Rosta Andrea: i. m. 44. o.

⁷ Kisida Erzsebet: A fiatalkorúak deviáns magatartását befolyásoló tényezők. In: Papp János: Devianciák és ifjúság. Kossuth Egyetemi Könyvkiadó, Debrecen, 2005, 94. o.

⁸ Az értékválság vagy más néven anómia fogalmával és szerepével részletesen Émile Durkheim és Robert King Merton foglalkozott. Fleck Zoltán: Szociológia jogászoknak. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004, 230. o.

náluk közvetetten nyilvánul meg: az anómia felnőttekre gyakorolt hatása rajtuk csapódik le, a felnőtt társadalom által közvetített mintákat ők veszik át és adják tovább a későbbi generációknak. A társadalmi problémák egyre elterjedtebbé teszik a különféle élvezeti szerek (alkohol és pszichoaktív anyagok) fogyasztását, még a jobb szociális helyzetben lévők körében is. A statisztikai adatok szerint a fiatalok bünelkövetésében közrejátszó oksági tényezők között kiemelt az alkohol és a kábítószer szerepe⁹, a kábítószerrel való visszaélés pedig már önmagában is büntető törvénykönyvbe ütköző magatartást valósít meg.¹⁰ A társadalom által elvárt szerepekben való helyt nem állás, a meg nem felelés fájdalmas kudarcélményekkel terheli meg a válságban lévő serdülőt. Értéktelennek érzi magát, feladja a terveit, a sikerre, hatékonyságra való törekvését.

A média által közvetített idealizált világ nagymértékben befolyásolja az emberek viselkedését és gondolkodásmódját. A fiataloknál ez hatványozottan igaz, a média ma már a diákok életének szinte minden területén meghatározó szerepet játszik, az értékrendjükön, gondolkodásmódjukon és beszédkultúrájukon kívül sokszor még időbeosztásukat¹¹, öltözködésüket és hajviseletüket, sőt gyakran étkezési szokásaikat¹² is ez határozza meg. Még nagyobb gondot okoz a média által közvetített erőszak szerepe. Statisztikákból megállapítható, hogy a fiatalok által elkövetett bűncselekmények között folyamatosan emelkedik az erőszakos bűncselekmények száma¹³, ami mögött, ha nem kizárólagos jelleggel is, de nyilvánvaló az egyre több erőszakot ábrázoló média szerepe. Az alapvető veszélyforrás az, hogy a fiatalok túlzottan sok olyan információhoz jutnak, amelyet nem is tudnak rendesen feldolgozni, így nagy a félreértelmezés veszélye (például egy gyilkos kvázi hősként, pozitív karakterként való szerepeltetése azt sugallhatja számukra, hogy követendő példáról van szó). Egyre több baleset származik például abból, hogy a diákok utánózzák a rajzfilmekben látott akciókat. Mindezek mellett a téves, eltorzított információk, a személyes kapcsolatok háttérbe szorítása és a fogyasztásközpontúság negatív hatásairól sem szabad elfeledkezni.¹⁴ A média napjainkban értékközlővé vált, az értékmé-

9 Tájékoztató a gyermekkorúak és fiatalok bünelkövetésével összefüggő egyes kérdésekről, 2009. Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest, 2010, 30. o.

10 Btk. 282–282/C §

11 Gyakran hallani a fiatalokról a tipikus „Sietnem kell, mert kezdődik a ...” mondatot.

12 Egyértelműen a média által közvetített ideálkép negatív hatása a főként lányoknál megjelenő anorexia (szándékos nem evés) és bulimia (váltakoznak az éhezés és a túlevés szakaszai). Szabó Ibolya Anna: Új típusú függőségek. In: Papp János: i. m. 68. o.

13 Tájékoztató a gyermekkorúak és fiatalok bünelkövetéséről... i. m. 24. o.

14 Rosta Andrea: i. m. 219. o.

rő pedig a pénz, a siker és a gazdagság. Sok fiatal bármit képes megtenni, hogy ezeket elérje, és így a nyertesek, a „menők” kategóriájába tartozzon.

A fiatalkori bűnözés számokban

A szociológia a huszadik század elején kezdett el foglalkozni a fiatalkori bűnözéssel, felismerve, hogy súlyos társadalmi problémáról van szó. Az 1950-es években jelentős csökkenést lehetett tapasztalni a fiatalkorúak bűnözési statisztikájában. Az 1960-as évektől azonban növekedés volt megfigyelhető, megjelentek a bűnöző galerik.¹⁵ Az 1970-es évektől előtérbe került a fiatalkori devianciák szaktudományos vizsgálata, az 1980-as évektől pedig a csoportos fiatalkori bűnözés került a kutatások középpontjába.¹⁶ A rendszerváltozás után az 1990-es években jelentősen megemelkedett a fiatalkorú bűnelkövetők száma: míg 1980-ban a számuk 6536 volt, addig 1990-re ez csaknem megkétszereződött, 12 264-re nőtt.¹⁷ Az évtized közepéig folyamatos növekedés, majd onnantól lassú csökkenés figyelhető meg, 1999-ben az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők száma 11 540 volt.¹⁸

Az utóbbi években csökkent a fiatalkorú bűnelkövetők száma. Míg 2005-ben 12 197 fiatalkorú bűnelkövető vált ismertté, addig 2009-ben csak 10 036. A területi megoszlást tekintve megállapítható, hogy 2009-ben Borsod-Abaúj-Zemplén megyében követték el a legtöbb bűncselekményt (szám szerint 1131-et), de igen magas volt az arány Budapesten (955), valamint Pest (954) és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (801). A legjellemzőbb bűncselekménycsoport a vagyon elleni bűncselekmények (5731), azon belül a lopás, a betöréses lopás és a rablás. 2009-ben a korábbi évek tendenciáival ellentétben csökkent a garázdaságot (1696) és a kábítószerrel való visszaélést (408) elkövető fiatalkorúak aránya. A bűncselekményekben részt vevőknél jellemző volt a csoportos elkövetés, valamint a lányok növekvő aránya (2005-ben a fiatalkorú lány elkövetők aránya még csak 14,82 százalék volt, ez az arány 2009-re 16,22-ra növekedett). A bűnelkövetők életkorát vizsgálva megállá-

¹⁵ A galeri szoros személyes kapcsolatokról álló csoport, amely közös identitást és megbecsülést ad tagjainak. Jellemző rá, hogy eredetileg nem illegális tevékenység végzése céljából szerveződik, erős benne a csoportszellem és a tagok közötti kooperáció. A galerik a kalandkeresés forrásai, nagyságukban és szerveztségükben változhatnak, különböző státusú szerepek létezhetnek bennük. Rácz József: Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori „devianciák”. Magyar Pszichiátriai Társaság, Budapest, 1989, 14. o. 16 Uo. 38–40. o.

¹⁷ Rácz József: Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák. In: Papp János: i. m. 99. o.

¹⁸ Tájékoztató a bűnözésről 2009. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Rendészeti Kodifikációs Főosztálya–Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, 2010, 45. o.

pítható, hogy a 17 évesek vannak a legtöbben (3021). A családi környezet vonatkozásában a legjellemzőbb, hogy a szülők együtt nevelik a gyereket. A bűnelkövetésben közrejátszó leggyakoribb okai tényező az alkoholos befolyásoltság volt (837 esetben), míg kábítószer, illetőleg kábító hatású anyag hatása alatt kevesebben bűnöztek. A sértettek és elkövetők viszonyát vizsgálva az állapítható meg, hogy a fiatalkorú bűnelkövetők legnagyobb arányban idegenek sérelmére követték el a bűncselekményeket (az esetek 41,07 százaléka). A fiatalkorúak részvételével elkövetett bűncselekmények száma 2009-ben az előző évekhez képest csökkenő tendenciát mutatott.

Az előzetes letartóztatások (344 eset) és az őrizetbe vételek (637 eset) aránya a korábbi évekhez képest 2009-ben volt a legmagasabb. A fiatalkorú gyanúsítottak ellen folytatott nyomozások több mint fele végződött vádemeléssel, a nyomozásmegszüntetések aránya lényegileg nem változott (33,43 százalék), és a fiatalkorú bűnelkövetők élőélet szerinti megoszlásánál sem tapasztalható lényeges változás (2009-ben a büntetlen előéletűek aránya 84,7, a büntetett előéletűeké pedig 15,3 százalék volt). A jogerősen elítélt fiatalkorúak száma 2009-ben 6309 volt, a legtöbb esetben önállóan alkalmazott mellékbüntetések és intézkedések kiszabására került sor (3933), jellemzően próbára bocsátásra és megrovásra. A pénzbüntetések száma csökkent (271), míg a szabadságvesztés-büntetéseké nem változott jelentős mértékben (1762).¹⁹

A bűnmegelőzés és a visszaesés elkerülése

A bűnmegelőzésnek nincs egységes definíciója, meghatározása igen sokféle lehet. Legáltalánosabb értelemben véve „minden olyan tevékenység, legyen az egyéni vagy csoportos, magán vagy állami, amely egy vagy több bűncselekmény bekövetkeztét megakadályozza”. A Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája szerint „minden olyan intézkedés és beavatkozás, amelynek célja vagy eredménye a bűnözés mennyiségi csökkentése, az állampolgárok biztonságérzetének minőségi javulása, történjék az a bűnalkalmak csökkentésével, a bűnözést előidéző okok hatásának mérséklésével, vagy a sértetté válás megelőzésével”²⁰.

A fiatalkori bűnmegelőzés a Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának egyik prioritása, amely nem választható el az általános bűnmegelőzéstől, mivel azonban a fiatalkorúak bűnözése összetett jelenség, a rá adott vála-

¹⁹ Tájékoztató a gyermekkorúak és fiatalkorúak... i. m. 4–6., 24–43. o.

²⁰ Borbíró Andrea: Bűnmegelőzés. In: Borbíró Andrea – Kerecsi Klára: i. m. 112. o.

szoknak is kellően differenciáltaknak kell lenniük, tehát még komplexebb feladatot jelent. A fiatalkori bűnmegelőzés csak akkor lehet eredményes, ha a kérdést az állami szerepvállaláson túl össztársadalmi feladatként is kezelik.²¹

A fiatalkori bűnözés növekedése nyomán hazánkban már az 1960-as évek második felében felismerték a gyermek- és ifjúságvédelem szükségességét, bűnmegelőzési intézmény- és eszközrendszer hiányában azonban a megoldás kezdetben a szigorú felelősségre vonás volt. Az első kriminológiai vizsgálatot Örkényben végezték 1970-ben. A felmérés megállapításainak elemzése után meghatározták a megelőzésre vonatkozó feladatokat, ezáltal a bűnmegelőzés a kizárólagos rendőri feladattól valóságos közügy lett. A fiatalkori bűnmegelőzés fejlődésének történetében a következő fontos évszám 1976, amikor is Ócsán és Gyálon ankétot rendeztek a fiatalkorúak bűnmegelőzésének kérdéséről. A rendezvényeken különféle intézkedési terveket dolgoztak ki a gyermek- és ifjúságvédelmi munkára, ezek hatékonyságát a néhány évvel később tartott kerekasztal-beszélgetéseken értékelték. Az eredmény mindkét esetben pozitív volt: az intézkedések következtében csökkent a fiatalkorúak bűnözése. A következő években kísérleti jelleggel több magyar városban is bűnmegelőzési szervezetek alakultak (az első ilyen Budakeszin hozták létre 1987-ben), amelyek lehetőséget nyújtottak a tapasztalatok gyűjtésére. A rendszerváltozás után növekedett a fiatalkori bűnözés, aggasztó méreteket öltött a gyermekszegénység és az elhanyagolt, bántalmazott gyermekek száma, ez rádobbanntette a felnőtt társadalmat, hogy a fiatalok társadalmi beilleszkedésének segítése érdekében azonnali intézkedésre van szükség.²²

Régóta ismert tény, hogy könnyebb és olcsóbb megelőzni a jogellenes magatartásokat, mint negatív hatásait elhárítani.²³ Ez a megállapítás különösen igaz a fiatalkorúak tekintetében, hiszen esetükben a korai beavatkozás több pozitív eredménnyel kecsegtet, mint felnőtt korú társaiknál. A bűnmegelőzés egyik legalapvetőbb lehetősége az egyéni, családi szinten történő prevenció. Ha egy szülő megtanítja a gyermekének a társadalmi együttélés szabályait, és ezeket be is tartatja vele, már megtette az első (és talán legfontosabb) lépést. A család fontosságával a fiatalok is tisztában vannak. Egy 2004-es vizsgálat²⁴

21 Deák Péter: A fiatalkorúak büntügyei. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények II. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2003, 143. o.

22 Orell Ferenc János: A fiatalkorú bűnözés megelőzésének ügyészi tapasztalatai. Belügyi Szemle, 2006/3., 25–33. o.

23 Deák Péter: i. m. 141. o.

24 A vizsgálatra 2004. május 4. és 7. között került sor Tökölön és Szirmabesenyőn a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében. Rosta Andrea: A fiatalkori bűnözés megelőzése. Tanulmányok II. Biztonságos Magyarorszáért Közalapítvány, Budapest, 2005, 388. o. [BMK Kiskönyvtár]

szerint a megkérdezett fiatalok 55 százaléka a fontosabb kérdésekben és döntésekben a szüleire hallgat leginkább.

Más megoldások szükségesek a már bűnelkövetővé vált fiataloknál. Az említett vizsgálat tapasztalatai arra engednek következtetni, hogy célszerű lenne a szülőket, családtagokat már a korai fogva tartás idejére bevonni a javító, nevelő munkába, ehhez azonban elengedhetetlen részletesebb, átfogóbb környezettanulmányok készítése. Egy másik lehetőség a büntetés-végrehajtási intézetben folyó felelősségre vonó, oktató és nevelő tevékenység a különféle, személyre vagy csoportokra szabott alternatív eszközökkel, programokkal, megfelelő környezeti elhelyezés és élettér nyújtásával. Fontos még megemlíteni az általános megelőzésre irányuló politikai törekvéseket mint prevenciós eszközöket. Ez a legtágabban értelmezett megelőzés, amelynek részesei a különféle szakpolitikák, a társadalom egyes tagjai és az egyházak.²⁵

Mi a teendő azonban a bűnismétlő fiatalok esetében, akik „a prevenciós politika élő kritikái, hiszen mindennemű intézményi segítség, illetőleg a büntetés-végrehajtás intézményeiben folyó pedagógiai munka után is, újból és újból elkövetnek valamilyen jogsértést”²⁶? Esetükben a pártfogó tevékenység bizonyult a leghatékonyabb eszköznek, a pártfogó ugyanis közvetlen személyes kapcsolatban áll a fiatalokkal, az előírt pártfogói feladatok teljesítésével pedig képes befolyásolni az elkövető életét. A pártfogó felügyelet a büntetés-végrehajtás szerves kiegészítője, alkalmas arra, hogy annak hiányosságait pótolja, ezen felül egyfajta közvetítő szerepet lát el az elkövető, az elítélt és a társadalom között.²⁷

Meg kell említeni a Jóvá Tett Hely Képzési, Támogató és Szabadidős Központot, mint a pártfogó felügyelet háttérintézményét, amely gondoskodik az előírható külön magatartási szabályok végrehajtásáról. A Jóvá Tett Helyen különféle, a szociális készséget fejlesztő csoportfoglalkozásokat is tartanak (például agressziókezelő, önismereti tréning, drámapedagógiai foglalkozás). A szabadidős központ munkatársai ezen felül az álláskeresésben is segítséget nyújtanak a fiataloknak. A Jóvá Tett Hely partnerintézménye a Váltó-sáv Alapítvány, amely harmincéves korig nyújt segítséget börtönbüntetésüket töltő vagy már szabadult fiatalok számára és fiatal felnőtteknek. Az alapítvány munkatársai vállalják a fiatalok érettségire felkészítését, életvezetési tanácsokat nyújtanak nekik és gondoskodnak a mentálhigiénés ellátásukról. A Váltó-sáv volt bűnöző fiatalokat is bevon a munkájába, ők példaként szolgálhatnak

²⁵ Rosta Andrea (2005): i. m. 332–337. o.

²⁶ Uo. 278. o.

²⁷ Uo. 334–336. o.

a börtönből szabadultaknak. Az alapítvány tevékenysége kiterjed a büntetésüket letöltő fiatalok hozzátartozóinak lelki támogatására is.²⁸

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása

A fiatalkorúak büntetőjoga komplex jogterület, olyan speciális anyagi és eljárásjogi szabályokat foglal magában, amelyeknek összhangban kell állniuk egymással. Ezeket a normákat a gyermekvédelem eszközei egészítik ki.²⁹

Számos nemzetközi és európai uniós dokumentum³⁰ rögzíti a fiatalkorúakkal való eltérő elbánás³¹ követelményeit, lényege, hogy az elkövető érdekeit is szolgálja, büntetések helyett inkább intézkedéseket alkalmaznak a törvénnyel összeütközésbe kerülő fiatalkorúval szemben, elősegítve ezzel a speciális prevenciót. Ez akkor valósulhat meg, ha a büntetőjogi reakció igazodik a fiatalkorú személyi körülményeihez, segíti a reszocializációját. A „más elbánás” középpontjában a nevelési eszme és a felnőtt korúaktól elkülönülő igazságszolgáltatási rendszer áll.³² Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga által kialakított követelmények a nemzetközi szabályokhoz képest szigorúbb elvárásokat fogalmaznak meg. Az ítékezés alapja az 1950. évi Európai emberi jogi egyezmény, a benne foglalt garanciáknak érvényesülniük kell a fiatalkorúak elleni eljárásban is.³³

28 Kovács Anna: A fiatalkori bűnismétlés megelőzése. Család, Gyermek, Ifjúság, 2008/3., 12. o.

29 Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. CompLex Kiadó, Budapest, 2007, 381. o.

30 Ezek: Az ENSZ Közgyűlése által 1985. november 29-én elfogadott minimumszabályok a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszeréről, ismertebb nevén a pekingi szabályok; a gyermekek jogairól szóló 1989. évi ENSZ-egyezmény; az ENSZ Közgyűlése által 1990-ben elfogadott rijádi irányelvek; az Európa Tanács R(2003) 20. ajánlása a fiatalkori bűnözés kezelésének új módszereiről és a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatás szerepéről és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2006/C 110/13. számú véleménye.

31 A „más elbánás” elve az Amerikai Egyesült Államokban jelent meg először 1899-ben, amikor Illinois államban elfogadták a fiatalkorúak bíróságát létrehozó törvényt. Fejes Péter: A fiatalkorú elkövetők büntető igazságszolgáltatásáról. Ügyészek Lapja, 2010/2., 66. o.

32 Uo.; Lévay Miklós: A gyermek érdekétől a megérdemelt büntetésig: a fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatás alakulása az Amerikai Egyesült Államokban. In: Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.): Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2009, 225. o.

33 Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata. VI. kötet: A külön eljárások. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 16–19. o.

A Btk. 107. § (1) bekezdése alapján fiatalkorú³⁴ az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikát még nem. A tizennegyedik életévüket be nem töltő elkövetők gyermekkorúak. Mivel a gyermekkor büntethetőséget kizáró ok, velük szemben az elközbást és a vagyonekőzbást kivéve nem lehet alkalmazni büntetőjogi szankciókat, csak gyermekvédelmi intézkedéseket. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. tv. (Gyvt.) alapján ezek a védelembé vétel, az ideiglenes hatályú elhelyezés, az átmeneti nevelésbe vétel, a tartós nevelésbe vétel és a nevelési felügyelet. A tizennegyedik életévét be nem töltő elkövető ellen nem lehet büntetőeljárást indítani.

A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések alkalmazhatóságánál azt kell vizsgálni, hogy az elkövető hány éves volt a bűncselekmény elkövetésekor. A tizennegyedik születésnapon megvalósított cselekmény esetén még kiskorúnak minősül, ez pedig a már írtaknak megfelelően büntethetőségi akadály. Hasonló logikával, ha az elkövető a tizennyolcadik születésnapján valósít meg bűncselekményt, őt még fiatalkorúnak kell tekinteni³⁵ (BH, 1987/267.). A házasságkötés révén szerzett polgárjogi nagykorúság a büntetőeljárás-jog szempontjából nem minősül felnőttkornak, az ilyen elkövetőkre szintén a fiatalkorúak elleni eljárás szabályait kell alkalmazni, a különbség csak annyi, hogy ilyenkor az eljárásban nem vehet részt törvényes képviselő.³⁶ Hasonlóan a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni abban az esetben, ha a terhelt a bűncselekményt fiatalkorúként követte el, de az eljárás vele szemben csak a tizennyolcadik születésnapjának betöltése után indul meg. Sajátos helyzet áll elő személyi összefüggés esetében, vagyis ha a cselekmény(ek)et részben fiatalkorúak, részben pedig felnőttek együttesen követik el. Ilyenkor „csonka” fiatalkorúak elleni eljárásról van szó, tehát a fiatalkorú vádlottaknál a fiatalkorúak elleni, a felnőtteknél viszont a rendes eljárás szabályait kell alkalmazni.³⁷ Az általános rendelkezéseket kell alkalmazni bűnhalmazat esetén, ha az elkövető a cselekmények egy részét fiatalkorúként, más részét felnőttként valósította meg (BH, 1986/397.). Szintén a felnőttekre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni folytatólágosság, valamint a tartós és állapot-bűncselekmények esetében, ha az

³⁴ A fiatalkorú mint büntetőjogi kategória fogalmát az 1908. évi XXXVI. tc. vezette be.

³⁵ Bodor Tibor (szerk.): A büntetőeljárás törvénye magyarázata. CompLex Kiadó, Budapest, 2009, 1359. o.

³⁶ Chwala Tamás – Fülöp Edit – Sléder Judit: Büntetőeljárás-jog. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004, 341. o.

³⁷ Herke Csongor – Hautzinger Zoltán: A magyar büntető eljárásjog alapvonásai. EDU-LEX Bt., Pécs, 2009, 132. o.

elkövetési idő a terhelt tizennyolcadik életévének betöltése utáni időszakra is kiterjed, ilyenkor azonban a fiatalkorúként megvalósított cselekményeket a büntetéskiszabás körében enyhítő körülményként kell értékelni.³⁸

Általános rendelkezések

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárásnak speciális célt kell megvalósítania: a fiatalkorúval szemben az eljárást az életkori sajátosságai figyelembevételével és úgy kell lefolytatni, hogy az elősegítse a fiatalkorúnak a törvények iránti tiszteletét [Be. 447. § (1) bek.]. Ez a fiatalkorúak elleni eljárás önálló alapelve, amely a nyomozati szakban csak akkor érvényesülhet, ha a nyomozó hatóság tagjai figyelembe veszik az eljárási garanciákat és helyesen alkalmazzák a speciális anyagi és eljárásjogi szabályokat. A gyakorlatban nehezen megvalósítható, ám mégis kívánatos, hogy a nyomozó hatóság fiatalkorúak ügyeivel foglalkozó tagjai birtokában legyenek az e különleges célok megvalósításához szükséges alapvető pedagógiai és pszichológiai ismereteknek.³⁹ Az életkori sajátosságok figyelembevétele és a fiatalkorú törvények iránti tiszteletének elősegítése több dolgot is jelent, például nem lehet az elkövetőt fiatal kora miatt megfélemlíteni vagy lekezelni, az eljárás azonban nem keltetheti a fiatalkorúban azt a benyomást, hogy bűnös magatartása elfogadható és az általa okozott sérelem jelentéktelen. Kívánatos, hogy a hatóságok az egyes eljárási cselekményeknél a fiatalkorú értelmi fejlettségének megfelelően magyarázzák meg jogait és kötelezettségeit úgy, hogy az eljárás mind a fiatalkorú, mind a szülei számára egyértelmű, érthető és követhető legyen.⁴⁰

Az eljárás folyamán szem előtt kell tartani az elterelés lehetőségét, és különös figyelmet kell fordítani az időszerűsége.⁴¹ A büntetőeljárás mielőbbi befejezése azért kiemelt kérdés, mert a késedelem nem csupán az eljárás sikerét veszélyezteti, de a nevelő hatását is ronthatja, és csökkentheti az igazságszolgáltatás tekintélyét, így „*az igazságszolgáltatás a legnagyobb bünt azzal követi el, ha az elkövetett bűncselekményekre csak évekkel később ad választ*”⁴².

38 Jakucs Tamás (szerk.): A büntetőeljárás törvény magyarázata. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003, 766. o.

39 Lajtár István: A kiskorúak bűnözésének és a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának egyes kérdéseiről. *Ügyészek Lapja* 2007/6., 18. o.

40 Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 27. o.; Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005, 119. o.

41 Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Uo. 119. o.

42 Lajtár István: A fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás időszerűségéről egy ügyészi vizsgálat tükrében. *De iuris peritorem meritis* 3. *Studia in honorem András Szabó. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2008, 105. o.*

Egy 2007-es ügyészégi vizsgálat szerint sajnálatos módon az időszerűség követelménye nem érvényesül maradéktalanul a fiatalkorúak elleni eljárásban.⁴³ A vizsgálat főbb következtetései: a büntetőeljárás időtartama az összes ügy kb. felében meghaladta a két évet, kb. húsz százalékában pedig csak a nyomozás elrendelésétől számított három éven túl született jogerős ítélet. Ez az időmúlás több ügyben is hátrányosan befolyásolta az alkalmazható jogkövetkezmények megválasztását.

A Be. 447. § (2) bekezdése alapján a büntetőeljárás folyamán – szükség esetén, illetőleg külön jogszabály rendelkezése alapján – a fiatalkorú érdekében kezdeményezni kell gyámhatósági intézkedés elrendelését, valamint a fiatalkorú nevelését, gondozását vagy felügyeletét elmulasztó személlyel szembeni intézkedést. A Gyvt. 68. § (2) bekezdés c) pontja szerint a települési önkormányzat jegyzője – a gyermekjóléti szolgálat javaslatának figyelembevételével – a rendőrség, az ügyészség, illetve a bíróság jelzése alapján védelembe veheti a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt fiatalkorút.

Az eljárásban részt vevő személyek

A fiatalkorúak büntetőügyeiben az arra kijelölt bíróság, a fiatalkorúak bírósága jár el. Fontos hangsúlyozni, hogy ez nem egy különbíróság, hanem az egységes bírói szervezetben belüli kijelölt tanács. Bár az utóbbi évek jogirodalmi vitáiban felvetődött a fiatalkorúak önálló bíróságának gondolata, a jelenleg hatályos szabályok alapján az elkülönülés az illetékességi szabályokon belül valósul meg.⁴⁴ A Be. 448. § (1) bekezdése szerint ugyanis a fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörébe tartozó ügyében a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróság, a főváros területén a Pesti Központi Kerületi Bíróság jár el, e bíróságok illetékessége a fiatalkorúak ügyében a megye, illetőleg a főváros területére terjed ki.

A fiatalkorúak ügyeiben a kizárólagos illetékességgű bíróságnak is csak a külön törvényi feltételek szerint megalakított tanácsa járhat el (FBK, 1996/22.). A külön törvényi feltételeket a Be. 448. § (2) és (3) bekezdése tartalmazza. E szerint a fiatalkorúak elleni bírósági eljárásban első fokon a ta-

⁴³ A Legfőbb Ügyészség 2007-es vizsgálati tervében írta elő a fiatalkorúakkal szemben folytatott büntetőeljárások időszerűségének a vizsgálatát, különös tekintettel az előzetes letartóztatásban lévő fiatalkorúak büntetőügyeire. A vizsgálat több kérdésre is választ kívánt adni. Ezek: az egész eljárás és egyes szakaszainak tartama, az eljárás elhúzódásának fő okai és az időmúlás hatása az alkalmazható jogkövetkezmények megválasztására. Lajtár István: Uo. 106. o.

⁴⁴ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1361. o.

nács elnöke (egyesbíró), másodfokon és – a Legfelsőbb Bíróságot kivéve – harmadfokon a tanács egyik tagja az Országos Igazságszolgáltatási Tanács által kijelölt bíró. Az elsőfokú bíróságon a tanács egyik ülnöke pedagógus. A fiatalkorúak bíróságának összetételére vonatkozó szabályok garanciális jellegűek, segítik a terhelt személyiségének helyes megítélését, ezáltal a legmegfelelőbb jogkövetkezmények megválasztását. A fiatalkorúak bírának OIT általi kijelölése azt a célt szolgálja, hogy a bírák birtokában legyenek a fiatalkorúak ügyeinek elbírálásához szükséges különleges ismereteknek. Azáltal, hogy a bírák szűkebb köre vesz részt az ilyen ügyek elbírálásában, akik ismerik a fiatalkorúak szokásait és életkörülményeit, jobban érvényesülnek a Btk. által meghatározott büntetési célok. A fiatalkorúak bírának OIT általi kijelölését mondja ki a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 1997. évi LXVII. tv. (Bjt.) 14. § (3) bekezdése is, ám egyik jogszabály sem nyújt mérlegelési szempontokat a kijelöléshez, így az kvázi „szokásjogi” alapon történik, az lesz a fiatalkorúak bírása, akit a bíróság elnöke alkalmasnak ítél a feladatra és el is vállalja azt.⁴⁵

A pedagógus ülnök részvételének kötelezettsége a speciális nevelési cél megvalósulását hivatott garantálni. A Be. 14. § (1) bekezdés a) pontja kimondja, hogy a helyi bíróság egy hivatásos bíróból és két ülnökből álló tanácsban jár el, ha a bűncselekményre a törvény nyolcévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést rendel. Ezek tehát már súlyosabb megítélésű ügyek, ahol kiemelt jelentősége van a gyakorlati pedagógiai tapasztalatokkal felvértezett szakember közreműködésének. A fiatalkorúak büntetőügyeiben eljáró bíróság pedagógus ülnökeit a Bjt. 123. § (2) bekezdése alapján a bíróság illetékességi területén működő alapfokú és középfokú nevelési-oktatási intézmények tantestületei jelölik. A bíróság összetételére vonatkozó szabályok megszegése a Be. 373. § (1) bekezdés II. a) pontja alapján abszolút hatályon kívül helyezési ok.

A Be. 448. § (4) bekezdése értelmében a fiatalkorúak bírósága a felnőtt korú terhelt ügyét is elbírálja, ha az a fiatalkorú ügyével összefügg. Ezek az úgynevezett „vegyes ügyek”. A gyakorlatban gondot okozhat, hogy az összefüggés fogalmát a törvény nem definiálja. A bírói gyakorlat szerint mindenképpen megállapítható az összefüggés az azonos cselekményt tettesként vagy részesként elkövető terhelttársak esetén.⁴⁶

A Be. 449. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy az ügyész jogkörében a felettes ügyész által kijelölt ügyész (a fiatalkorúak ügyésze) jár el. Ez egy ga-

⁴⁵ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 34–37. o.

⁴⁶ Uo. 43. o.

ranciális szabály, amely azt hivatott biztosítani, hogy a fiatalkorúak ügyében eljáró ügyész birtokában legyen a feladat hatékony ellátásához szükséges szakismeretnek és tapasztalatnak. A meglehetősen szűkszavú törvényi rendelkezést a 14/2003. (ÜK. 7.) legfőbb ügyészi utasítás szabályai egészítik ki. E szerint a fiatalkorúak ügyésze látja el a gyermek- és ifjúságvédelmi ügyészi szakfeladatokat. Az utasítás 12. §-a rögzíti a hatásköri és illetékességi szabályokat: első fokon a fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyében a főügyészség székhelye szerinti helyi ügyészség fiatalkorúak ügyésze, míg a megyei bírósági hatáskörbe tartozó ügyben a megyei (fővárosi) főügyészség fiatalkorúak ügyésze jár el. A másodfokú eljárásban a fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyében szintén a megyei (fővárosi) főügyészség fiatalkorúak ügyésze, a megyei bírósági hatáskörbe tartozó ügyben pedig a fellebbviteli főügyészség fiatalkorúak ügyésze jogosult eljárni csakúgy, mint harmadfokon a fiatalkorúak helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyében. A Legfelsőbb Bíróság előtti eljárásban az ügyészi feladatokat a Legfőbb Ügyészség Gyermek- és Ifjúságvédelmi Önálló Osztálya látja el. A fiatalkorúak ügyészének illetékessége kizárólagos, megsértéséhez azonban a Be. nem fűz olyan jogkövetkezményeket, mint a bírósági illetékességi szabályok figyelmen kívül hagyásához.

Szintén a 14/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás tartalmazza a fiatalkorúak ügyészének részletes feladatait. Az utasítás 1. § (1) bekezdése szerint a fiatalkorúak ügyésze a hatáskörébe tartozó ügyekben ellátja a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel, a vádemeléssel kapcsolatos feladatot, közreműködik a büntetőbírósági eljárásban, ellát büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi, valamint ügyészi törvényességi felügyeleti feladatokat, továbbá együttműködik a gyermek- és ifjúságvédelemben (bűnmegelőzésben) érdekelt állami és társadalmi szervezetekkel.

A Be. 449. § (2) bekezdése szerint fiatalkorúval szemben büntetőeljárásnak csak közvádra van helye. Fiatalkorúval szemben pótmagánvádnak nincs helye, a magánvádra üldözendő bűncselekmények esetében az ügyész jár el. A magánvád és a pótmagánvád intézménye összeegyeztethetetlen a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás jellegével, mivel mindkét esetben a sértett képviselné a vádat, tőle azonban nem várható el, hogy szem előtt tartsa a fiatalkorú helyes irányú fejlődésének előmozdítását. Erre nemcsak elfoglaltsága miatt képtelen, hanem azért is, mert nincs birtokában az eljárás speciális céljának érvényesítéséhez szükséges ismeretanyagnak és szakszerűségnek.⁴⁷ A fiatalkorúak ügyészének részvétele mind az első-, mind a másodfokú tárgyaláson

⁴⁷ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1362. o.; Farkas Ákos – Róth Erika: i. m. 382. o.

kötelező, e szabály megsértése a Be. 373. § (1) bekezdés II. d) pontja alapján abszolút hatályon kívül helyezési ok.

A Be. 450. §-a értelmében a fiatalkorú elleni eljárásban védő részvétele kötelező. Ha a fiatalkorúnak nincs meghatalmazott védője, a nyomozó hatóság rendel ki számára védőt, legkésőbb a gyanúsított első kihallgatásáig, a megalapozott gyanú közlésével egyidejűleg.⁴⁸ A védőkirendelő határozat ellen nincs helye panasznak és azt a védő nem is utasíthatja vissza.⁴⁹

Meg kell különböztetni a védő nyomozás során és tárgyalási szakban való részvételét. A nyomozás során való jelenlétre az általános szabályokat kell alkalmazni, ez a védő számára tehát valójában csak lehetőség, ennek elmulasztása nem von maga után eljárásjogi következményeket: a büntetőeljárás törvényben foglalt az a rendelkezés, hogy a fiatalkorú terhelt esetében a védelem kötelező, nem jelenti azt, hogy a védő jelenléte a büntetőeljárás valamennyi fázisában és valamennyi büntetőeljárás cselekmény esetében mellőzhetetlen lenne; nem tekinthető ezért a bizonyítás törvényessége megsértésének, ha az elsőfokú bíróság a fiatalkorú terheltnek a nyomozás során tett azt a vallomását is értékelése körébe vonja, amelynek a megtétele során a kirendelt védő nem volt jelen (BH, 1999/495.). Kérdéses, hogy ez mennyiben felel meg az alkotmány 57. § (3) bekezdésében rögzített hatékony védelem elvének. A nyomozás során egyetlen esetben kötelező a védő részvétele, ezt a Be. 456. § (1) bekezdése határozza meg: a vádirat benyújtása előtt a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárásban az ülés a védő távollétében nem tartható meg. A védő távollétében a terhelt meghallgatása alapján hozott végzés esetén a másodfokú bíróságnak a határozatot hatályon kívül kell helyeznie (BH, 1997/12.).

A védő tárgyalási szakban való részvétele már valóban jelenléti kötelezettséget jelent. Nemcsak a tárgyaláson, hanem a tárgyalási szakban tartott szemlén és bizonyítási kísérleten is jelen kell lennie, nem terheli azonban jelenléti kötelezettség a kiküldött, illetve a megkeresett bírói eljárás során.⁵⁰ Ha a fiatalkorú meghatalmazott védője nem jelenik meg a tárgyaláson, akkor a vádlott más védőt hatalmazhat meg helyette. Ha erre nem kerül sor, a bíróság a felkészülésre való megfelelő idő megteremtésével más védőt rendel ki számára. A védő részvétele kötelező a fellebbviteli tárgyaláson is, őt erre akkor is idézni kell, ha a fiatalkorút egyébként nem terheli részvételi kötelezettség.⁵¹

48 Bodor Tibor (szerk.): Uo. 1363. o.; 23/2003. BM–IM együttes rendelet 145. §

49 Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 140., 142. o.

50 Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 771. o.

51 Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 143. o.

A védő kötelező tárgyalási részvételére vonatkozó szabályok megsértése a Be. 373. § (1) bekezdés II. d) pontja és a 428. § (2) bekezdés alapján abszolút hatályon kívül helyezési ok.

Az 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról (Csjt.) 70. §-a szerint a kiskorú gyermek szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll. A fiataalkorú törvényes képviselője a szülője, illetve a gyámja.⁵² Mind a Csjt., mind a Be. csak egyes számban, egy törvényes képviselőről szól, nincs azonban akadálya annak, hogy ha a szülők közösen látják el a szülői felügyeletet, a törvényes képviseletet is együtt gyakorolhassák, hiszen ez elősegítheti az eljárás speciális célját, a fiataalkorú helyes irányú fejlődését. A törvényes képviselő büntetőeljárás-jogi helyzetét sem a Csjt., sem a Be. nem tisztázza, így arra a gyakorlatban eltérő értelmezések alakultak ki. Az egyik nézet szerint több törvényes képviselő esetében bármelyiküktől származó indítványt, panaszt, illetve fellebbezést el kell bírálni. Egy másik felfogás alapján a több törvényes képviselőtől érkező nyilatkozatokat úgy kell tekinteni, hogy a törvényes képviselő érdekei ellentétesek a fiataalkorúéival, így eseti gondnok kirendelésének van helye. Egyes szerzők álláspontja pedig az, hogy a törvényes képviselők ellentétes nyilatkozatai közül mindig az az érvényes, amelyik a terhelre objektíve kedvezőbb. Ilyen szabály kötelező érvényesüléséhez azonban nyilvánvalóan törvényi rendelkezésre lenne szükség.⁵³

A törvényes képviselet tartalmára vonatkozóan a Be.-ben csak a jogok megfogalmazása található, a kötelezettségek rögzítése hiányzik. A Be. 451. §-a úgy rendelkezik, hogy a törvényes képviselő az ügy iratait a nyomozás befejezése után megtekintheti. A nyomozás során is megtekintheti az olyan eljárási cselekményekről készült iratokat, amelyeken jelen lehetett. Egyébként a törvényes képviselő jelenléti, észrevételezési, felvilágosítás-kérés, indítványtételi, valamint jogorvoslati jogára a védő jogai az irányadók. A felsorolás taxatív, a védőt megillető egyéb jogok a törvényes képviselőre nem vonatkoznak. A törvényes képviselőt a védőhöz képest egyetlen többletjogosultság illeti meg: a Be. 47. § (1) bekezdése alapján önállóan adhat a fiataalkorú érdekében védői meghatalmazást.

A törvényes képviselet csak a terhelt nagykorúságának eléréséig áll fenn (ideértve azt az esetet is, amikor házasságkötés folytán válik nagykorúvá). Ha a törvényes képviselő a terhelt nagykorúságának elérése előtt jogorvoslattal

⁵² A gyám a fiataalkorú törvényes képviselője az átmeneti vagy tartós nevelésbe vétel és az ideiglenes hatályú elhelyezés esetében, ha a fiataalkorút nem a szülőnél helyezték el. 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 146. § (2) bek.

⁵³ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 56–58. o.

élt, ezt akkor is el kell bírálni, ha időközben a terhelt betöltötte a tizennyolcadik életévét, vagy házasságkötéssel nagykorúságot szerzett.⁵⁴ Ha azonban a fiatalkorú az elsőfokú bíróság ítéletének meghozatalakor a tizennyolcadik életévét már betöltötte, a törvényes képviselőt nem illeti meg a fellebbezési jog (BH, 1992/164.).

A Be. 452. §-a tartalmazza a törvényes képviselő „helyettesítésének” szabályait, azaz az eseti gondnokra vonatkozó rendelkezéseket. E szerint a gyámhatóság – a vádirat benyújtásáig az ügyész, az után a bíróság megkeresésére – eseti gondnokot rendel ki, ha a törvényes képviselő a bűncselekményt a fiatalkorúval együtt követte el, illetőleg az érdekei a fiatalkorú érdekeivel egyébként ellentétesek, a törvényes képviselő a jogainak gyakorlásában akadályozva van, továbbá ha a fiatalkorúnak nincs törvényes képviselője, vagy nem állapítható meg, hogy ki a törvényes képviselője. A törvény egy taxatív felsorolást tartalmaz, más okból tehát nem kerülhet sor eseti gondnok kirendelésére. Az első esetkörben olyan súlyos tényállásokról van szó (például ha a felnőtt korú a fiatalkorú bűnpártolója vagy orgazdója, vagy egymás sérelmére követte el bűncselekményt), hogy a Be. 452. § (2) bekezdése alapján az eseti gondnok kirendeléséig a vádirat benyújtásáig az ügyész, az után a bíróság a törvényes képviselőt kizárhatja az eljárásból.

A Be. 452. § (3) bekezdése alapján az eseti gondnok az eljárásban törvényes képviselőként jár el, jogköre azonban csak azokra az ügyekre terjed ki, amelyekre a kirendelése szól [Ptk. 225. § (4) bek.].

A bizonyítási eszközök

A büntetőeljáráshoz általában a szabad bizonyítás érvényesül, vagyis szabadon felhasználható a törvényben meghatározott minden bizonyítási eszköz és szabadon alkalmazható minden bizonyítási eljárás, a törvény azonban elrendelheti egyes bizonyítási eszközök igénybevételét [Be. 78. § (1) bek.]. Erre kerül sor a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás szabályai között is, ahol a Be. három bizonyítási eszközről rendelkezik: a közokiratról, a környezetanulmányról és a poligráf alkalmazásáról. Az általános előírásoktól való eltérés oka a fiatalkorúak elleni eljárás speciális céljának minél hatékonyabb érvényesítése.⁵⁵

A Be. 453. § (2) bekezdésének első mondata értelmében a fiatalkorú életkorát közokirattal kell bizonyítani. A törvény nem rendelkezik arról, hogy

⁵⁴ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1364. o.

⁵⁵ Uo. 1366. o.

konkrétan milyen iratok alkalmasak erre a célra, a joggyakorlat szerint a nyomozási szakban és a tárgyaláson a személyi igazolvány, nem magyar állampolgár esetén az útlevel, fogva lévő terhelt ügyében pedig a születési anyakönyvi kivonat megfelelő. Elfogadható azonban más, közokiratnak nem minősülő személyazonosító okmány, például a diákigazolvány is, amelyen mindig fel kell tüntetni annak számát.⁵⁶

Az említett törvényhely második mondata úgy rendelkezik, hogy be kell szerezni a környezetanulmányt, amely tartalmazza a fiataikorúról a közoktatásról szóló törvény felhatalmazása alapján az intézmény által nyilvántartott és kezelt adatokat vagy a munkahely által adott tájékoztatást. A környezetanulmányt a pártfogó felügyelő készíti el. A környezetanulmány elkészítéséhez a pártfogó igénybe veheti a rendőrség közreműködését. A környezetanulmány elkészítésének részletes szabályait a 17/2003. (VI. 24.) IM rendelet rögzíti. A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 2. számú melléklete tartalmazza a fiataikorúról a közoktatási intézmény által nyilvántartott és kezelt adatokat, továbbá az adatszolgáltatás és adattovábbítás rendjét. Ezek az adatok segítik, hogy a pártfogó felügyelő megismerhesse a fiataikori terhelt személyiségét, életkörülményeit, és fontos információval szolgálnak a bíróság számára is a későbbi esetleges büntetéskiszabás körében értékelendő körülményekről.⁵⁷ Mivel a munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény (Mt.) 72. § (1) bekezdésének értelmében munkaviszonyt munkavállalóként az létesíthet, aki a tizenhatodik életévét betöltötte, előfordulhat, hogy a fiataikori a bűncselekmény elkövetésének idején már munkaviszonyban áll. Erre az esetre rendelkezik a Be. a munkahely által adott tájékoztatás beszerzésének a kötelezettségéről, ez ugyanis segítheti a hatóságot a fiataikori munkakörülményeinek tisztázásában, a munkahelyen tanúsított magatartásának és a jövedelmi viszonyainak megismerésében.⁵⁸

Garanciális szabályként, a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) 41. §-ával összhangban rögzíti a Be. 453. § (3) bekezdése, hogy a fiataikori terhelt vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható. A rendelkezés indoka nyilvánvaló: életkori sajátosságai miatt nem várható el tőle, hogy felmérje a döntése következményeit. Ha erre mégis sor kerül, az a Be. 78. § (4) bekezdése alapján nem értékelhető bizonyítékként.

⁵⁶ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 151. o.

⁵⁷ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 69. o.

⁵⁸ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1366. o.

Az előzetes letartóztatás a legsúlyosabb kényszerintézkedés, így különösen fontos, hogy csak végső esetben és a lehető legrövidebb időtartamban lehet alkalmazni fiataikorúval szemben. Ennek érvényesülését a Be. több garanciális jellegű szabállyal is igyekszik elősegíteni, már a jogintézmény szabályozásának legelején, a 454. § (1) bekezdésében úgy rendelkezik, hogy a fiataikorú előzetes letartóztatásának az általános okok esetében is csak akkor van helye, ha az a bűncselekmény különös tárgyi súlya folytán szükséges. Az előzetes letartóztatás alkalmazásának általános feltételeit a Be. 129. § (2) bekezdése tartalmazza. Csak e feltételek fennállta esetén kell vizsgálnia a bíróságnak a bűncselekmény különös tárgyi súlyának a meglétét, ennek fogalmát azonban sem a Be., sem más jogszabály nem határozza meg. A bírói gyakorlat szerint erre nincsen általános szabály, vizsgálni kell mind a tárgyi, mind az alanyi oldali ismérveket, és ezeket összefüggéseikben kell értékelni. Jellemzően a kiemelkedő súlyú élet elleni bűncselekmények, az emberrablás, a bünszövétségben, üzletszerűen, sorozatban elkövetett betöréses lopások, rablások és a durva, erőszakos nemi erkölcs elleni bűncselekmények alapozhatják meg a különös tárgyi súlyt.⁵⁹

A Be. 454. §-ának további rendelkezése szerint a fiataikorú előzetes letartóztatását javítóintézetben vagy büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani. A bíróság dönt arról, hogy az előzetes letartóztatást – a fiataikorú személyiségére vagy a terhére rótt bűncselekmény jellegére tekintettel – hol kell végrehajtani. Az előzetes letartóztatás végrehajtása során a fiataikorúakat a felnőtt korúaktól el kell különíteni. Az előzetes letartóztatás foganatosítási helyének megválasztása tehát újabb bírói mérlegelést igényel. Az ügyésznek a kényszerintézkedés elrendelésekor indítványt kell tennie a fogva tartási helyre, ez azonban nem köti a bíróságot.⁶⁰ A végrehajtási hely megválasztásánál a gyakorlat szerint a bíróságnak vizsgálnia kell az elkövető személyiségét, korábbi előéletét, a bűncselekmény erőszakos jellegét és kiemelkedő tárgyi súlyát.⁶¹

A javítóintézetben történő foganatosítást indokolhatja a terhelt különösen fiatal életkora (16 év alatti), egészségi állapota, a várható büntetés vagy in-

⁵⁹ Berkes Károlyné: A fiataikorú bűnözés új jellegzetességei és a fiataikorúak előzetes letartóztatása. *Kriminológiai Közlemények*, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2000, 18. o.; Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1367. o.; Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 153–154. o.; Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 77–78. o.; Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 775–776. o.; BH, 1982/40.; BH, 1986/261.; BH, 1993/16.; BH, 1994/385.

⁶⁰ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Uo. 155. o.

⁶¹ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1367. o.

tézkedés „enyhesége”, ha a fiatalkorú első esetben áll büntetőeljárás hatálya alatt, és ha vele szemben javítóintézeti nevelés elrendelése várható.⁶² A javítóintézet előnyei, hogy általa kiküszöbölhetők az izolációs problémák és elkerülhetők a börtönártalmak.⁶³ Az előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajtása esetén a fiatalkorúak felvételére kijelölt intézeteket a 30/1997. (X. 11.) NM rendelet 3. melléklete tartalmazza. Ezek lányok részére a rákospalotai, fiúk részére pedig a budapesti és a debreceni javítóintézet.

Az előzetes letartóztatás büntetés-végrehajtási intézetben történő végrehajtását indokolhatja megyei (fővárosi) bírósági hatáskörbe tartozó bűncselekmény elkövetése, személy elleni erőszakos, illetőleg vagyon elleni bűncselekmény súlyosabban minősülő esetének megvalósítása, illetve az a tény, hogy a fiatalkorú korábban már szabadságvesztés-büntetést töltött.⁶⁴ A 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 253. § c) pontja értelmében az előzetes letartóztatásba helyezett fiatalkorút a büntetés-végrehajtási intézet hivatali időn kívül is köteles befogadni, ha a bíróság itt rendelte el a kényszerintézkedés foganatosítását.

Amikor a bíróság az előzetes letartóztatás végrehajtási helyéről dönt, a körülmények mérlegelésénél nagyon körütekintően kell eljárnia. Fontos, hogy lehetőleg már a fogva tartás helye is a fiatalkorú helyes irányú fejlődését szolgálja. Természetesen előfordulhat, hogy a kényszerintézkedés elrendelése után olyan új körülmények válnak ismertté, amelyek a végrehajtási hely megváltoztatását indokolják. Ezért rendelkezik a Be. 454. § (4) bekezdése úgy, hogy az előzetes letartóztatás tartama alatt a bíróság az előzetes letartóztatás végrehajtási helyét az ügyész, a terhelt vagy a védő indítványára megváltoztathatja.

A Be. 455. §-a értelmében ha a fiatalkorúval szemben elrendelt előzetes letartóztatás végrehajtásának kezdetétől két év eltelt, az előzetes letartóztatást meg kell szüntetni, kivéve az ügydöntő határozat kihirdetése után elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás esetét, továbbá ha az ügyben harmadfokú bírósági eljárás vagy hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás van folyamatban.

A vádemelés elhalasztása

A vádemelés elhalasztásának általános szabályaihoz képest a Be. a fiatalkorúakra nézve kedvezőbb rendelkezéseket tartalmaz. A 459. § (1) bekezdése

⁶² Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 155. o.; Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 78–79. o.; Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 776. o.

⁶³ Farkas Ákos – Róth Erika: i. m. 384. o.

⁶⁴ Lajtár István (2007): i. m. 20. o.

alapján az ügyész a vádemelés feltételeinek fennállása esetén ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt – a fiatalkorú helyes irányú fejlődése érdekében – a vádemelést elhalaszthatja. Mivel néhány kivételtől eltekintve a fiatalkorúakra kiszabható szabadságvesztés leghosszabb tartama öt év lehet, valójában az ügyész széles mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy bírósági szakaszba juttatja-e az ügyet. Ezt a tág mérlegelési lehetőséget szűkíti a speciális prevenciót előtérbe helyező „fiatalkorú helyes irányú fejlődése érdekében” kitétel, amelynek tartalmáról azonban a Be. hallgat. A bírói gyakorlat szerint figyelembe kell venni a cselekmény társadalomra veszélyességét, a fiatalkorú személyiségét, a konkrét ügy körülményeit, valamint azt, hogy megvannak-e a fiatalkorú elkövető további, kedvező irányú nevelésének objektív feltételei.⁶⁵

A Be. 459. § (2) bekezdése értelmében az ügyész a vádemelés elhalasztása előtt pártfogó felügyelői vélemény beszerzését rendeli el. Az ügyész a vádemelés elhalasztásáról szóló határozatában a fiatalkorút magatartási szabályok megtartására vagy más kötelezettségek teljesítésére kötelezheti. Fontos szabály, hogy a fiatalkorú részére nem írható elő meghatározott célra történő anyagi juttatás teljesítése, illetőleg a köz számára való munkavégzés, hiszen ezek a fiatalkorú által általában teljesíthetetlenek, és nem szolgálják a vádemelés elhalasztásának célját. A pártfogó felügyelői vélemény kötelező beszerzésének célja, hogy feltárja a fiatalkorú életkörülményeit, magatartásának, esetleges munkáltatásának viszonyait, és így az ügyész megalapozottan dönthessen a vádemelés elhalasztásáról, illetve az esetlegesen alkalmazandó magatartási szabályokról vagy kötelezettségekről.⁶⁶ Fiatalkorúak számára különösen tanulmányok folytatását, az iskolalátogatási szabályok megtartását, bizonyos szórakozóhelyek látogatásától való tartózkodást, a bűntársakkal való kapcsolattartás tilalmát, valamint a pártfogó felügyelők által szervezett személyiségfejlesztő csoportos foglalkozáson való részvételt célszerű előírni.⁶⁷

A közvetítői eljárás

A vádemelés elhalasztását közvetítői eljárás előzheti meg, ennek célja, hogy a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítse. A közvetítői eljárásban arra kell törekedni,

⁶⁵ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 92–94. o.

⁶⁶ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1371. o.

⁶⁷ Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 96. o.

hogy a gyanúsított és a sértett között – a gyanúsított tevékeny megbánását megalapozó – megállapodás jöjjön létre. Az ügy közvetítői eljárásra utalásának a büntetőeljárás alatt egyszer van helye. A közvetítői eljárás feltételei szigorúbbak, mint a vádemelés elhalasztásánál: csak személy elleni, közlekedési, illetve vagyon elleni, ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt induló büntetőeljárás tartama alatt, a gyanúsított vagy a sértett indítványára, illetve önkéntes hozzájárulásukkal alkalmazható [Be. 221/A § (1)–(2) bek.]. A Be. 459. § (3) bekezdése értelmében a közvetítői eljárásban a fiatalkorú törvényes képviselőjének részvétele kötelező.

A közvetítői eljárásra utalásról a fiatalkorúak ügyésze dönt, ennek mérlegelése során a fő szempont, hogy a cselekmény súlyára és az elkövető személyére figyelemmel szóba jöhet-e a tevékeny megbánás alkalmazása, a terhelt képes-e annak megvalósítására, a kár megtérítésére vagy az egyéb módon történő jóvátételre. A mediáció alkalmazása igen jelentős döntés, amely érinti a fiatalkorú vagyoni viszonyait, időbeosztását, a tanulmányaira fordított idejét.⁶⁸

A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény (Büktv.) 3. § (1) bekezdése alapján a közvetítői eljárást a büntetőügyekben eljáró bíróság, illetve ügyész székhelye szerint illetékes pártfogó felügyelői szolgálat közvetítői tevékenységet végző pártfogó felügyelője vagy a pártfogó felügyelői szolgálatként kijelölt szervvel – pályázat útján – közvetítői tevékenység végzésére szerződésben álló ügyvéd folytatja le. Különösen nagy szerepe van a 11. §-ban szabályozott közvetítői megbeszélésnek. Fontos, hogy a közvetítő külön-külön is meghallgassa a terheltet és a sértettet, hiszen így lehetősége nyílik felmérni a terhelt személyiségét és a megállapodás megkötésére irányuló szándéka komolyságát.⁶⁹

A közvetítői eljárás sikeres, ha a sértett és a terhelt között létrejön a megállapodás és a terhelt eleget is tesz a vállalt kötelezettségeinek. Ilyenkor az ügyész a Btk. 107/A § alapján megszünteti az eljárást. A Be. 459. § (4) bekezdése értelmében ha a fiatalkorú a közvetítői eljárás következtében létrejövő megállapodás teljesítését megkezdte, az ügyész az öt évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt egy évtől két évig terjedő időre a vádemelést elhalaszthatja.

⁶⁸ Uo. 98. o.

⁶⁹ Uo. 101. o.

A tárgyalás

A tárgyalás nyilvánossága a büntetőeljárás egyik alapelve, és csak törvényben meghatározott esetekben korlátozható. A fiatalkorúak elleni eljárásban garanciális szabály, hogy a tárgyalásról a nyilvánosságot az általános esetekben túl akkor is ki kell zárni, ha ez a fiatalkorú érdekében szükséges [Be. 460. § (1) bek.]. A törvény nem határozza meg, hogy pontosan mit takar a „fiatalkorú érdekében szükséges” kitétel, az ítélkezési gyakorlat szerint minden esetben zárt tárgyalást kell tartani, amikor a nyilvános tárgyalás veszélyeztetné a fiatalkorú helyes irányú fejlődését.⁷⁰

A Be. 460. § (2) bekezdése értelmében a bíróság elrendelheti, hogy a tárgyalásnak azt a részét, amely a fiatalkorú helyes irányú fejlődését károsan befolyásolhatja, a fiatalkorú távollétében tartsák meg. Az így lefolytatott tárgyalás lényegét a tanács elnöke a fiatalkorúval – legkésőbb a tárgyalás berekesztése előtt – ismerteti. A fiatalkorú távollétében történő tárgyalás tartását indokolhatja például, ha a fiatalkorú személyi állapotával, illetőleg az ő vagy hozzátartozója egészségi állapotával kapcsolatos olyan tény vagy adat merül fel, amely akadályozhatja a speciális nevelési célok érvényesülését.⁷¹

A Be. 460. § (3) bekezdése alapján a tárgyaláson az ügyész részvétele kötelező. A fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban ügyészégi fogalmazó és ügyészégi titkár a vádat nem képviselheti.

A Be. 462. §-ában a tárgyalás menetére vonatkozó speciális szabályokat rögzít a törvényalkotó. A fiatalkorú vádlott elleni ügyben tartott tárgyaláson a vádlott és a tanú kihallgatását a tanács elnöke (egyesbíró) végzi. Nem alkalmazható tehát az úgynevezett keresztkérdézéses meghallgatás, amikor a tanút az ügyész, a vádlott, illetve a védő hallgatja ki. A vádlotthoz és a tanúhoz a kihallgatás után az arra jogosultak kérdést intézhetnek. A környezettanulmányt a tárgyaláson ismertetni kell. Az ügyész a javítóintézeti nevelés meghatározott mértékére nem tehet indítványt.

A fiatalkorúak más külön eljárásokban

A Be. 461. § szerint a fiatalkorú vádlott távollétében a tárgyalás nem tartható meg. A korlátozás indoka, hogy az így lefolytatott eljárás nem bírna semmilyen nevelő jelleggel, így nem valósulna meg az eljárás speciális célja. A

⁷⁰ Bodor Tibor (szerk.): i. m. 1372. o.

⁷¹ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 170. o.

másik ok a terhelttel való személyes kontaktus fontossága. A fiatalkorú reakciói a tárgyaláson történetekre a bíróság számára jelzésértékűek lehetnek, ezek alapján dönt például arról, hogy szükség van-e igazságügyi elmeorvos szakértő kirendelésére.⁷²

A tárgyalásról lemondás a büntetőeljárás időszerűségét garantáló konszenzuális külön eljárás, amely a terhelt aktív közreműködését igényli. Mivel a tárgyalásról lemondás a terhelttől olyan körülmények között és alapos megfontolást igényel, amely a fiatalkorút kevés élettapasztalatánál fogva nem jellemzi, a Be. 463. §-a kizárja ennek alkalmazását. A fiatalkorúakra irányadó enyhébb szankciórendszere figyelemmel a tárgyalásról lemondás esetükben nem járna olyan előnyökkel, mint a felnőtt korú elkövetőknél.⁷³

A tárgyalás mellőzésével folytatott külön eljárás alkalmazható a fiatalkorú vádlottal szemben is, az általános szabályokhoz képest viszont eltérés, hogy az ügyész, a vádlott, a védő, a magánfél és az egyéb érdekelt mellett tárgyalás tartását kérheti a törvényes képviselő a fiatalkorú hozzájárulása nélkül is (Be. 464. §). Ennek oka, hogy a fiatalkorúak elleni eljárásban a törvényes képviselő jogorvoslati jogára a védőre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, és mivel a tárgyalás tartására irányuló kérelem a jogorvoslat egy speciális formája, annak előterjesztésére a törvényes képviselő is önállóan jogosult.⁷⁴

A különleges eljárások fiatalkorúak ügyében

A Be. 466. § alapján a pénzbüntetésnek szabadságvesztésre átváltoztatásáról a bíróság hivatalból vagy az ügyész indítványára határoz, ha a fiatalkorú nem fizette meg, és az behajthatatlan. Az általános szabályoktól való eltérés tehát egy pluszfeltétel előírása, a behajthatatlanság. Ha a fiatalkorú a bíróság gazdasági hivatalának (a továbbiakban: gazdasági hivatal) felhívására nem fizeti meg a pénzbüntetést, és annak megfizetésére halasztást vagy részletfizetést sem kapott vagy ezek időpontját elmulasztotta, a gazdasági hivatal a meg nem fizetett összeg behajtása érdekében megkeresi a megyei (fővárosi) bírósági végrehajtói irodát. Ha a végrehajtó azt állapítja meg, hogy a követelés behajthatatlan, erről nemleges foglalási jegyzőkönyvet készít, amelyet a gazdasági hivatal megküld a bíróságnak. A bíróság végzésben határoz az átváltoztatásról.⁷⁵ A Btk. 52. §-ára figyelemmel a szabadságvesztést a fiatalkorúak fogházában kell végrehajtani.

⁷² Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): i. m. 102. o.; Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 781. o.

⁷³ Farkas Ákos – Róth Erika: i. m. 386. o.

⁷⁴ Jakucs Tamás (szerk.): i. m. 782. o.

⁷⁵ 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet 79. §

A javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás megszüntetéséről a Btk. 118. § (4) bekezdése rendelkezik. Ennek alapján a bíróság az ideiglenes elbocsátást megszünteti, ha a fiatakorút az ideiglenes elbocsátás alatt elkövetett bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélik vagy javítóintézeti nevelését rendelik el. Ha a fiatakorúval szemben a bíróság más büntetést szab ki vagy intézkedést alkalmaz, illetve a fiatakorú a pártfogó felügyelet szabályait megszegi, a bíróság az ideiglenes elbocsátást megszüntetheti. A pártfogó felügyelet szabályainak megszegése miatti megszüntetésről vagy a javítóintézeti nevelés folytatásáról a büntetés-végrehajtási bíró határoz (BH, 1987/193.). Ha azonban a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás megszüntetéséről a fiatakorú ellen induló újabb büntetőeljárásban alkalmazott büntetés vagy büntetés helyett alkalmazott intézkedés miatt kell határozni, erre az újabb ügyben eljáró bíróság jogosult. Ilyenkor a bíróság az ügyész indítványára vagy hivatalból határoz a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás megszüntetéséről, ha ezt az ítéletében elmulasztotta [Be. 467. § (1) és (2) bek.]. Ha a bíróság nem szünteti meg a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátást, méltánytalan lenne a fiatakorút a bűnügyi költségek viselésére kötelezni. Ezért rendelkezik úgy a Be. 467. § (3) bekezdése, hogy a bűnügyi költséget ilyenkor az állam viseli.

Az egységes intézkedések elrendelésére akkor van lehetőség, ha a fiatakorút legalább két külön eljárásban jogerősen javítóintézeti nevelésre ítélték és ezeket még nem hajtották végre, vagy folyamatosan kerül sor a végrehajtásokra. Az egységes intézkedésként elrendelt javítóintézeti nevelés tartamát úgy kell megállapítani, hogy az ne legyen rövidebb a leghosszabb tartamú javítóintézeti nevelésnél, de ne érje el az elrendelt javítóintézeti nevelések együttes tartamát. A javítóintézeti nevelés tartama ilyenkor sem haladhatja meg a három évet [Btk. 120/A § (1) és (2) bek.]. Az egységes intézkedés az összbüntetésbe foglalás sajátos esete, ezért rendeli arra a Be. 468. §-a az összbüntetésbe foglalásra vonatkozó szabályokat alkalmazni, ennek alapján az eljárásra a legutóbb befejezett ügyben eljáró elsőfokú bíróság illetékes, ha az eljárásokat azonos hatáskörű bíróságok folytatták; egyébként a magasabb hatáskörű elsőfokú bíróság jár el.

Összegzés, reformjavaslatok

A fiatakorúak büntető igazságszolgáltatásának hatályos szabályozását vizsgálva elmondható, hogy az megfelel a nemzetközi egyezményekben foglalt

követelményeknek. Érvényesül a „más elbánás” elve, az életkori sajátosságokat is figyelembe vevő, a felnőtt korúakra irányadó rendelkezésekhez képest enyhébb, több garanciális elemet magában foglaló koncepció, amely a nevelést hangsúlyozza. A fiatalkori bűnözés alakulását vizsgálva azonban joggal vetődik fel a téma iránt érdeklődőben a kérdés: mit lehetne még tenni a sajnálatos jelenség visszaszorítása érdekében? A szakirodalomban több lehetőség is felvetődött ennek megválaszolására.

Ligeti Katalin a fiatalkorúakra vonatkozó szabályanyag önálló törvényben való szabályozását javasolja, meglátása szerint ez fejezi ki a legjobban a fiatalkorúak büntetőjogának önállóságát. Az akceleráció és a posztadoleszcencia jelenségeiből⁷⁶ kiindulva az életkori határok megváltoztatásában látja a megoldást. E szerint a gyermekkori kriminalitás emelkedésére válaszul szolgálhat az alsó életkori határ leszállítása 12 évre, a garanciális szabályok abban érvényesülnének, hogy 12 és 14 éves kor között csak javítóintézeti nevelést és intézkedéseket lehetne kiszabni és csak a szándékos személy elleni cselekményeket elkövető fiatalokkal szemben. Lényeges javaslata a reformtervezetnek a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok kiterjesztése a fiatal felnőttekre. Esetükben a huszonegyedik életév lenne a felső határ, ha az elkövető nem visszaeső és cselekménye vétség. Újdonságnak számít egy feltételes felelősségi kategória, a belátási képesség vizsgálatának szorgalmazása. Ennek értelmében a beszámítási képesség megléte esetén a felelősség megállapításához további kritérium lenne, hogy a fiatal megfelelő szellemi és erkölcsi fejlettség jellemezze, azaz tudjon különbséget tenni jogos és jogtalan között, azonosuljon az alapvető normákkal, és legyen kellő belső tartása ahhoz, hogy a normáknak megfelelő magatartást tanúsítson. A belátási képesség meglétét az ügyésznek, illetve a bírónak kellene esetről esetre vizsgálnia.⁷⁷ *Filó Mihály* az igazságügyi elmeorvos szakértői vizsgálat szükségességére hívja fel a figyelmet, az azonban nagy valószínűséggel elhúzná és igen költségessé tenné az eljárásokat.⁷⁸

További lehetőség a fiatalkorúakkal szembeni eljárások hatékonyságának növelésére a fiatalkorú, valamint a nevelésére, gondozására vagy felügyeletére kötelezett személy együttes vád alá helyezése, a vádelhalasztás alkalmazá-

⁷⁶ Az akceleráció a biológiai érés felgyorsulását, a posztadoleszcencia pedig a társadalmi érés kitolódását jelenti.

⁷⁷ Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. Büntetőjogi Kodifikáció, 2006/2., 25–30. o.

⁷⁸ Filó Mihály: Gyermekkorúak, fiatalkorúak, fiatal felnőttek a német büntetőjogban. Magyar Jog, 2005/4.

si körének bővítése, illetve a pártfogó felügyeleti rendszerrel kapcsolatos módosítások (például szigorú kizárási szabályok érvényesítése, az alternatíván választható magatartási szabályok jogszabályban történő meghatározása).⁷⁹

Úgy gondolom, hogy a reformjavaslatok figyelembevétele nagyban hozzájárulna a fiatalkorúak elleni büntetőeljárások hatékonyságának növeléséhez. Nem szabad azonban megelégedkezni arról, hogy a kérdés kizárólag büntetőjogi eszközökkel nem megoldható, szükség lenne a büntetőjogon belüli és az azon kívüli eszközök, tehát a családjog és a gyermekvédelem összehangjára. De ami talán még ennél is fontosabb: a lehetőségekhez mérten megelőzni a bajt. A legnagyobb felelősség itt a szülőkre, a tanárookra, a problémás fiatal közvetlen környezetére hárul. Természetesen hiba lenne a gyermekkori csínytevéseket túlzott szigorral kezelni, de fontos hangsúlyozni, hogy az enyhébb deviáns magatartások jelezhetik a későbbi lehetséges bűnelkövetést. Ha pedig már büntetőeljárás indult a fiatalkorú ellen, abban a legteljesebb mértékben érvényre kell juttatni a nevelési célokat, ez a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság felelőssége. Úgy vélem, az időszertiség követelményének megtartása nagyban hozzájárulhat az eljárások sikeréhez. Belátható ugyanis, hogy ha csak évek múlva kerül sor egy bűncselekmény elkövetése miatti felelősségre vonásra, az nem segíti elő a Be. által deklarált célt, a fiatalkorú törvénytiszteletét.

IRODALOM

Ambrus Zoltán: A deviancia szociológiája. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2008

Berkes Károlyné: A fiatalkorú bűnözés új jellegzetességei és a fiatalkorúak előzetes letartóztatása. Kriminológiai Közlemények, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2000

Bodor Tibor (szerk.): A büntetőeljárás törvény magyarázata. CompLex Kiadó, Budapest, 2009

Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005

Borbíró Andrea: Bünmegelőzés. In: **Borbíró Andrea – Kerecsi Klára:** A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2009, 112. o.

Chwala Tamás – Fülöp Edit – Sléder Judit: Büntetőeljárás-jog. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004

Csemáné Váradi Erika: Helyzetkép Magyarországon és a világban: kiskorú elkövetők és áldozatok. In: **Borbíró Andrea – Kerecsi Klára:** i. m. 259. o.

⁷⁹ Fülöp Ágnes – Nagy Emese: Új törekvések a fiatalkorúak büntetőjogában. Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 42. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2005, 317–325. o.

- Deák Péter:** A fiatalkorúak bűnügyei. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények II. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2003
- Farkas Ákos – Róth Erika:** A büntetőeljárás. CompLex Kiadó, Budapest, 2007
- Fejes Péter:** A fiatalkorú elkövetők büntető igazságszolgáltatásáról. *Ügyészek Lapja*, 2010/2.
- Filó Mihály:** Gyermekkoriak, fiatalkorúak, fiatal felnőttek a német büntetőjogban. *Magyar Jog*, 2005/4.
- Fleck Zoltán:** Szociológia jogászoknak. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004
- Fülöp Ágnes – Nagy Emese:** Új törekvések a fiatalkorúak büntetőjogában. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 42. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2005, 317–325. o.
- Herke Csongor – Hautzinger Zoltán:** A magyar büntető eljárásjog alapvonásai. EDU-LEX Bt., Pécs, 2009
- Holc Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.):** A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata. VI. kötet: A külön eljárások. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007
- Jakucs Tamás (szerk.):** A büntetőeljárás törvény magyarázata. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003
- Kisida Erzsébet:** A fiatalkorúak deviáns magatartását befolyásoló tényezők. In: **Papp János:** Devianciák és ifjúság. Kossuth Egyetemi Könyvkiadó, Debrecen, 2005, 94. o.
- Kovács Anna:** A fiatalkori bűnismétlés megelőzése. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2008/3.
- Lajtár István:** A kiskorúak bűnözésének és a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának egyes kérdéseiről. *Ügyészek Lapja*, 2007/6.
- Lajtár István:** A fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás időszerűségéről egy ügyészi vizsgálat tükrében. De iuris peritorum meritis 3. Studia in honorem András Szabó. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2008
- Lévay Miklós:** A gyermek érdekétől a megérdemelt büntetésig: a fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatás alakulása az Amerikai Egyesült Államokban. In: **Holc Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.):** Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2009, 225. o.
- Ligeti Katalin:** A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2006/2.
- Orell Ferenc János:** A fiatalkori bűnözés megelőzésének ügyészi tapasztalatai. *Belügyi Szemle*, 2006/3.
- Rácz József:** Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori „devianciák”. Magyar Pszichiátriai Társaság, Budapest, 1989
- Rácz József:** Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák. In: **Papp János:** i. m. 99. o.
- Rosta Andrea:** A fiatalkori bűnözés megelőzése. Tanulmányok II. Biztonságos Magyarorszáért Közalapítvány, Budapest, 2005 [BMK Kiskönyvtár]
- Rosta Andrea:** A deviáns viselkedés szociológiája. Loisir Könyvkiadó, Budapest–Piliscsaba, 2007
- Szabó Ibolya Anna:** Új típusú függőségek. In: **Papp János:** i. m. 68. o.